

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
ім. Б. Д. Гаврилишина
Кафедра міжнародних економічних відносин**

**КОВАЛЬЧУК Юлія Вікторівна
ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ
ДЛЯ КРАЇН-УЧАСНИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ
ECONOMIC CONSEQUENCES OF INTERNATIONAL
SANCTIONS FOR PARTICIPATING COUNTRIES AND
THE GLOBAL ECONOMY**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконала студентка
групи МEB-41
Ковальчук Ю. В.

Науковий керівник
к.е.н., доцент
О. Б. Дем'янюк

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри

Підпис

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ	
1.1. Сутність міжнародних санкцій та їх класифікація.....	6
1.2. Теоретичні підходи до оцінки економічних наслідків санкцій.	11
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ	
2.1. Оцінка впливу санкцій на економіку країн-ініціаторів та країн-реципієнтів.....	16
2.2. Аналіз глобальних наслідків санкцій для світової економіки .	21
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ	
3.1. Удосконалення міжнародної санкційної політики та адаптація в умовах санкційного тиску.....	26
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35
ДОДАТКИ.....	39

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах міжнародна санкційна політика стала одним із ключових інструментів зовнішньополітичного впливу, який активно застосовується задля досягнення геополітичних, економічних та безпекових цілей. Економічні санкції, з одного боку, сприяють тиску на уряди країн-порушників міжнародного права, а з іншого – можуть призводити до серйозних побічних ефектів, таких як глобальні енергетичні кризи, порушення ланцюгів поставок, інфляційні сплески та зниження економічної стабільності. Особливо актуальним це питання стає в умовах глобальної взаємозалежності економік, де санкції проти одного великого гравця впливають на фінансові, торговельні та інвестиційні потоки у багатьох державах, включно з нейтральними. Крім того, національні економіки змушені адаптуватися до нових умов, що вимагає застосування стратегій імпортозаміщення, пошуку альтернативних партнерів, зміни структури експорту тощо. У цьому контексті актуальним є вивчення механізмів, через які санкції передають свій вплив на макро- і мікроекономічному рівнях, оцінка їх ефективності та виявлення політичних, соціальних і фінансових ризиків. Отже, дослідження економічних наслідків міжнародних санкцій дозволяє краще зрозуміти природу глобальних економічних викликів, сформулювати ефективну економічну політику для країн-учасників санкційного процесу та запропонувати нові підходи до балансування між політичними цілями та економічною стабільністю.

Дослідженню феномену економічних наслідків міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки присвячені праці таких вчених-економістів як Бондаренко О. М., Гордієнко Т. Г., Дорошенко С. В., Іваненко М. В., Клименко Ю. П., Кузьменко О. С., Литвин А. І., Мельник О. В., Хмельницький А. О., Блек В., Карузо Р., Кемпфер В., Портела К, Шауб М., Вейс К., тощо.

Проте проблема економічних наслідків міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки й досі залишається актуальною, що й обумовило вибір кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження економічних наслідків міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлені такі завдання:

- визначити сутність міжнародних санкцій та їх класифікацію;
- дослідити теоретичні підходи до оцінки економічних наслідків санкцій;
- оцінити вплив санкцій на економіку країн-ініціаторів та країн-реципієнтів;
- проаналізувати глобальні наслідки санкцій для світової економіки;
- напрацювати пропозиції з удосконалення міжнародної санкційної політики та адаптації в умовах санкційного тиску.

Об'єктом дослідження є міжнародні санкції.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів, що визначають економічні наслідки міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки.

Методи дослідження. Методичними засадами кваліфікаційної роботи є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, які стосуються проблематики економічних наслідків міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки. В роботі використано такі методи дослідження: логічно-теоретичний; класифікації; системного аналізу і синтезу; статистичні та економіко-математичні методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні теоретичних підходів до оцінки економічних наслідків санкцій, оцінці впливу санкцій на економіку та напрацюванні пропозицій з удосконалення міжнародної санкційної політики та адаптації в умовах санкційного тиску.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором пропозиції можуть слугувати методологічною та практичною основою визначення цілей та інструментарію розвитку бізнесу в умовах застосування

міжнародних санкцій до основних торгових партнерів, в економіко-аналітичній і прогностичній роботі Міністерства економіки України і у поточній діяльності державних установ, підприємств та фірм, що працюють в Україні та закордоном.

Положення, що їх винесено на захист. Усі наукові результати, які містяться в кваліфікаційній роботі і винесено на захист, отримано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження пройшли апробацію на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (20 березня 2025 р.); та опубліковано в збірнику тез XVIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота загальним обсягом 39 сторінок складається з вступу, трьох розділів, висновків, містить список використаних джерел із 40 найменувань. Кваліфікаційна робота ілюстрована 7 рисунками, які розміщені на 7 сторінках та містить 2 таблиці на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

1.1. Сутність міжнародних санкцій та їх класифікація

В глобалізованому світі міжнародні санкції стали одним із найвпливовіших інструментів зовнішньополітичного та економічного тиску, що використовується державами, міжурядовими організаціями та міжнародними коаліціями. Їхня роль зросла особливо після завершення «холодної війни», коли акцент у міжнародних відносинах змістився з військового протистояння на політичне, економічне та гуманітарне стримування. Санкції застосовуються як реакція на порушення міжнародного права, збройні конфлікти, загрози безпеці, порушення прав людини або діяльність, що підриває стабільність у певному регіоні чи світі загалом. Вони можуть бути односторонніми або багатосторонніми, цільовими чи загальними, мати як короткостроковий ефект, так і довготривалі наслідки для цілого регіону чи світової економіки. Попри широку застосовність, міжнародні санкції залишаються складним і суперечливим явищем, що викликає дискусії серед науковців, політиків та економістів. Розуміння їх сутності, класифікації та механізмів реалізації є критично важливим для аналізу їхньої ефективності та впливу на глобальні процеси.

У широкому розумінні, *міжнародні санкції – це примусові заходи, що застосовуються однією або кількома державами чи міжнародними організаціями з метою вплинути на поведінку держави, організації або фізичної особи, яка, на думку ініціаторів санкцій, порушує міжнародні норми.* Санкції можуть бути спрямовані як на покарання, так і на зміну політики, попередження або стримування певних дій. Сутність санкцій полягає в обмеженні доступу до ресурсів, ринків, технологій чи міжнародних інституцій. Вони можуть мати як економічний, так і політичний характер, бути секторальними чи адресними, залежно від цілей ініціатора та контексту ситуації [16].

Класифікація міжнародних санкцій є важливим інструментом для глибшого розуміння їхньої природи, механізмів дії та ефективності у досягненні політичних, економічних чи безпекових цілей. У складній системі міжнародних відносин санкції виступають як засіб тиску або реагування на порушення норм міжнародного права, агресивні дії, порушення прав людини або загрози безпеці. Однак, їх вплив не є одноманітним і потребує чіткої типологізації для системного аналізу. По-перше, класифікація дозволяє структурувати різноманітні санкційні заходи за критеріями – такими як суб'єкти запровадження (унілатеральні, багатосторонні), об'єкти впливу (держави, організації, окремі особи), форма (економічні, дипломатичні, військові, технологічні тощо) та цілі (зміна політичної поведінки, стримування агресії, забезпечення міжнародної безпеки). Такий підхід дає змогу дослідникам, політикам і бізнесу краще оцінювати потенційні ризики і наслідки санкційного впливу [7].

По-друге, систематизація санкцій полегшує порівняльний аналіз практик різних країн та міжнародних організацій. Наприклад, санкції, запроваджені Радою Безпеки ООН, суттєво відрізняються за процедурою, легітимністю та ступенем обов'язковості від санкцій, ухвалених окремими державами чи регіональними об'єднаннями, як-от ЄС або США. Класифікація дозволяє виокремлювати ці відмінності та аналізувати ефективність тих чи інших інструментів у різних політичних і економічних контекстах. По-третє, необхідність класифікації зумовлена зростанням кількості цільових (індивідуальних) санкцій, що мають інший механізм дії, ніж традиційні секторальні чи комплексні заходи. Без чіткої класифікації виникає ризик плутанини, яка ускладнює як оцінку впливу санкцій на економіку, так і формування політик реагування з боку держав, що піддаються тиску [32].

Крім того, класифікація є необхідною для побудови правових та економічних моделей оцінки ефективності санкцій, а також для формування відповідних аналітичних інструментів. Вона допомагає науковцям формалізувати дослідження у сфері санкційної політики, а урядам і

міжнародним організаціям – приймати обґрунтовані рішення щодо їх запровадження, скасування чи перегляду. Класифікація міжнародних санкцій теоретично та практично сприяє підвищенню прозорості міжнародної політики, зміцненню правового порядку та забезпеченню ефективності зовнішньополітичних інструментів у глобалізованому світі (див. рис. 1.1) [29].



Рис. 1.1. Класифікація міжнародних санкцій [автор]

Економічні санкції – це найбільш поширений вид санкцій, який включає обмеження або повну заборону на економічні відносини з певною країною або організацією. Вони можуть охоплювати: заборону на інвестиції (наприклад, обмеження на участь у проєктах енергетичного сектора); блокування фінансових активів юридичних або фізичних осіб; обмеження на передачу технологій та технічної допомоги; заборону на надання кредитів або страхових послуг. Економічні санкції можуть бути як загальними (впливають на цілу економіку), так і секторальними (наприклад, лише на нафтогазову чи оборонну галузь). *Фінансові санкції* є підмножиною економічних, але вирізняються своєю специфікою. Вони спрямовані на заборону або обмеження доступу до

міжнародної фінансової системи, включаючи: відключення від платіжних систем (наприклад, SWIFT); замороження банківських рахунків та активів; заборону на надання фінансових послуг іноземними банками. Типовим прикладом є санкції, накладені на Росію після 2014 року, які включали обмеження на залучення капіталу через західні ринки [10].

Торговельні санкції передбачають заборону на експорт або імпорт певних товарів і послуг. Їхні форми включають: ембарго – повна заборона на торгівлю з певною країною; квоти та ліцензії – обмеження на обсяг торгівлі; заборона на експорт технологій подвійного призначення. Наприклад, санкції проти Ірану включали заборону на експорт нафти, що спричинило значне скорочення доходів бюджету країни. *Персональні санкції* спрямовані на конкретних осіб – державних чиновників, бізнесменів, політиків, військових тощо. Вони можуть включати: заборону на в'їзд до певних країн; замороження активів; вилучення з міжнародних форумів та організацій. Персональні санкції вважаються більш «гуманними» порівняно з загальними, оскільки не завдають шкоди усьому населенню країни [13].

Інші класифікації санкцій фокусуються *за рівнем ініціації*: односторонні санкції – запроваджені однією державою (наприклад, санкції США проти Куби); мультисторонні санкції – координуються кількома країнами або міжнародними організаціями (наприклад, санкції ЄС проти Білорусі); санкції ООН – затверджуються Радою Безпеки ООН та є обов'язковими до виконання її членами. *За строком дії*: постійні санкції – застосовуються без визначеного терміну; тимчасові санкції – мають чітко встановлений термін дії або переглядаються через певні інтервали. *За способом впливу*: прямі санкції – мають негайну дію; непрямі санкції – діють опосередковано через ринкові механізми або посередників [34].

ООН має найбільш легітимний механізм запровадження санкцій. Відповідно до глави VII Статуту ООН, Рада Безпеки може ухвалювати рішення про запровадження санкцій, якщо вважає, що існує загроза миру або акт агресії. Основні характеристики санкцій ООН: є обов'язковими для виконання всіма

державами-членами; часто мають гуманітарні винятки; застосовуються за рішенням більшості членів Ради Безпеки (9 із 15, за умови відсутності вето від постійних членів). Приклади: санкції проти Іраку (1990-2003), Північної Кореї (2006–дотепер), Лівії (2011). Слабкі сторони: залежність від позицій п'яти постійних членів Ради Безпеки (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція), що часто блокує рішучі санкційні заходи. Санкційна політика ЄС ґрунтується на Спільній зовнішній та безпековій політиці (СЗБП). Всі санкційні рішення приймаються одногосно Радою ЄС за пропозицією Високого представника ЄС із закордонних справ. Типи санкцій ЄС: економічні та секторальні (нафтогаз, фінанси, оборона); персональні (включення до санкційного списку); обмеження візової політики та дипломатичних відносин. ЄС застосовує санкції з урахуванням міжнародного права та прав людини. Санкції переглядаються щороку, і в окремих випадках Європейський суд може скасувати їх, якщо виявлено порушення процедури або прав індивідуальних осіб. Приклади: санкції проти Росії (2014–дотепер), Сирії, М'янми, Ірану [21].

США мають одну з найбільш розвинених систем запровадження санкцій, яка базується на законодавчих та виконавчих актах. Основні інституції: офіс з контролю за іноземними активами (OFAC) при Міністерстві фінансів – адмініструє списки санкцій; держдепартамент – визначає зовнішньополітичні цілі санкцій; Конгрес – ухвалює закони, які передбачають санкції (наприклад, CAATSA, DETER Act). Механізм запровадження санкцій у США: 1) Президент оголошує надзвичайний стан у відповідь на загрозу. 2) Видається виконавчий указ (Executive Order), який описує обмеження. 3) OFAC формує санкційні списки SDN (Specially Designated Nationals). Санкції США мають глобальний вплив завдяки доларовій гегемонії та екстериторіальному характеру (застосовуються до будь-якої компанії чи особи, яка має зв'язок із американською фінансовою системою). Крім ООН, ЄС та США, санкції застосовують і інші держави та організації: Канада – діє через Закон про спеціальні економічні заходи; Велика Британія – після Brexit розробила власну санкційну систему через OFSI; Японія, Австралія, Південна Корея –

долучаються до коаліційних санкцій. Регіональні організації, як-от Африканський союз або Ліга арабських держав, також можуть застосовувати обмеження. Окрему увагу заслуговують санкційні коаліції, коли санкції одночасно підтримують кілька країн, що підсилює їхню ефективність (наприклад, санкції G7 проти Росії після 2022 року). Застосування санкцій часто викликає суперечки щодо їхньої відповідності нормам міжнародного права. Проблемними є: відсутність єдиного міжнародного регламенту санкцій; питання легітимності односторонніх санкцій; зловживання санкціями як інструментом економічного протекціонізму. Дискусії точаться навколо доцільності універсалізації санкційного права під егідою ООН або створення міжнародного суду для вирішення санкційних спорів.

1.2. Теоретичні підходи до оцінки економічних наслідків санкцій

Міжнародні санкції як інструмент політичного тиску стали важливою складовою сучасних геополітичних відносин. Вони застосовуються для досягнення зовнішньополітичних цілей шляхом обмеження економічної взаємодії з країною-порушником. Економічні санкції можуть мати широкий спектр наслідків – від обмеження експорту до заборони на доступ до міжнародного фінансового ринку. В умовах зростаючої глобальної взаємозалежності, вплив таких заходів не обмежується лише однією державою, а поширюється на глобальні торговельні ланцюги, інвесторів, регіональні ринки та навіть внутрішнє споживання. Оцінка економічних наслідків санкцій є складним і багатоаспектним завданням, яке потребує застосування різних теоретичних підходів. Серед них – макроекономічні моделі, мікроекономічні аналізи, дослідження каналів передачі санкційного впливу, а також інтегровані підходи, що поєднують якісний і кількісний аналіз. Вивчення цих аспектів має ключове значення для урядів, міжнародних організацій і бізнесу, які прагнуть зрозуміти потенційні ризики і шукати шляхи мінімізації втрат [4].

У контексті зростаючої ролі економічних санкцій як інструменту міжнародного тиску зростає потреба у теоретичному осмисленні їх впливу на

національні економіки. Оцінка наслідків санкційної політики потребує використання економічних моделей, які дозволяють виявити як загальні макроекономічні тенденції, так і специфічні зміни на рівні окремих підприємств і домогосподарств. Санкції можуть мати системний ефект: вони впливають на структуру ВВП, інвестиційні потоки, обмінний курс, зайнятість, конкурентоспроможність, а також змінюють поведінку ринкових агентів. Залежно від глибини та масштабу обмежень, санкційний тиск проявляється через різні економічні канали, і тому для його адекватного аналізу використовуються як макроекономічні (агреговані) моделі, так і мікроекономічні підходи, зосереджені на поведінці фірм і галузей. Саме тому, варто розглянути найбільш поширені теоретичні інструменти моделювання санкційного впливу, їхні можливості, обмеження та практичне застосування у дослідженнях впливу обмежувальних заходів на економіку країни-мішені [30].

На макrorівні санкції розглядаються як зовнішні шоки, що впливають на ключові економічні показники: ВВП, інфляцію, зайнятість, платіжний баланс тощо. Один із базових підходів – використання моделі загальної рівноваги (CGE – Computable General Equilibrium) (див. рис. 1.2). Ці моделі дозволяють змоделювати вплив зовнішніх обмежень на структуру економіки, з урахуванням міжсекторальних зв'язків. Наприклад, у разі запровадження санкцій проти енергетичного сектору країни, CGE-модель може передбачити, як це вплине на доходи бюджету, рівень інвестицій, зайнятість у суміжних галузях і навіть на зміну структури споживання. Інший підхід – DSGE-моделі (Dynamic Stochastic General Equilibrium), які враховують часову динаміку й очікування економічних агентів. За допомогою DSGE-моделей можна змоделювати, як ринки адаптуються до нових умов санкційної політики, наприклад, скорочення пропозиції валюти, підвищення інфляції через імпортозаміщення, падіння реальних доходів. У сучасних дослідженнях також широко використовуються VAR-моделі (Vector Autoregression), які дозволяють оцінити вплив санкцій на основі історичних даних. Наприклад, аналіз даних по Росії після санкцій 2014 року показав різке зниження прямих іноземних

інвестицій та девальвацію національної валюти. VAR-моделі корисні для оцінки короткострокового впливу, проте їх обмеженням є необхідність у великих обсягах якісних даних. Також заслуговує на увагу підхід Input-Output аналізу (Leontief-моделі), який демонструє, як вплив на одну галузь (наприклад, металургію) позначається на всьому виробничому ланцюзі – від добувної промисловості до транспортних послуг і банківського сектору [18].

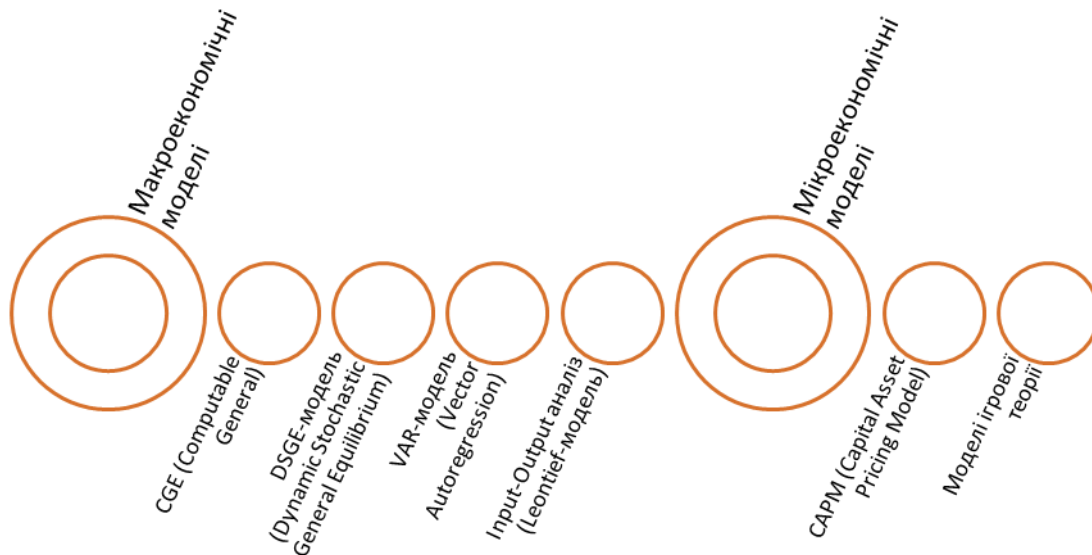


Рис. 1.2. Економічні моделі впливу санкцій на макро- та мікрорівнях

[автор]

На мікрорівні дослідники зосереджуються на впливі санкцій на окремі підприємства, домогосподарства та сектори. Наприклад, у разі заборони на імпорт західних технологій, підприємства змушені змінювати постачальників або навіть згорнути виробництво. Це веде до зростання витрат, втрати конкурентоспроможності, звільнення працівників. Мікроекономічні моделі аналізують поведінку фірм у відповідь на зміну середовища. Наприклад, моделі оптимізації виробничої функції демонструють, як підприємство адаптує виробництво за умов дефіциту ресурсів. Якщо держава вводить санкції на поставку високотехнологічного обладнання, підприємства переходять на застарілі методи, що призводить до зниження продуктивності [37].

У галузі корпоративних фінансів широко використовуються моделі оцінки ризику, зокрема на основі методу CAPM (Capital Asset Pricing Model),

які дозволяють оцінити вплив санкцій на вартість компаній та їхню інвестиційну привабливість. Наприклад, скорочення ринків збуту веде до падіння прибутковості, що зменшує ринкову капіталізацію компанії та її кредитний рейтинг. Ще один напрям – моделі ігрової теорії, які аналізують поведінку країн-учасників у контексті «економічного протистояння». В рамках цих моделей санкції розглядаються як стратегія стримування, а їх ефективність залежить від рівня координації між союзниками, можливості відповіді з боку країни-об'єкта санкцій та наявності альтернативних економічних партнерів [2].

Механізм дії міжнародних санкцій на економіку не є прямолінійним чи одномірним, він реалізується через низку опосередкованих каналів, які охоплюють ключові сфери економічної взаємодії з зовнішнім світом. Основними з них є зовнішня торгівля, притік і відтік інвестицій, а також функціонування фінансових ринків. Санкції, залежно від їх характеру та цілей, можуть перешкоджати експорту або імпорту, обмежувати доступ до іноземного капіталу, забороняти операції з певними банками або секторами, тим самим трансформуючи економічне середовище в країні-мішені. Розуміння цих каналів є критично важливим для об'єктивної оцінки масштабів та структури економічних втрат від санкцій. Крім того, аналіз механізмів передачі санкційного впливу дає змогу урядам розробляти адаптаційні стратегії та пом'якшувати негативні наслідки через внутрішні компенсаторні політики [12].

До каналів передачі санкційного впливу на економіку відносять: торговельний, інвестиційний та фінансовий. *Торговельний канал.* Одним із найбільш прямих каналів впливу санкцій є обмеження міжнародної торгівлі. Санкції можуть передбачати ембарго на експорт або імпорт певних товарів, заборону на співпрацю в стратегічних галузях або введення квот і ліцензій. Для економіки країни-об'єкта це означає втрату доступу до прибуткових ринків, підвищення митних бар'єрів, зростання логістичних витрат і порушення виробничих ланцюгів. Так, у разі запровадження ембарго на експорт енергоресурсів, країна-виробник втрачає значну частину валютної виручки, що створює тиск на обмінний курс і валютні резерви. Одночасно, санкції

стимулюють процеси імпортозаміщення, які в короткостроковій перспективі ведуть до підвищення витрат, а в довгостроковій – до можливої трансформації економіки. У країнах-ініціаторах санкцій також виникають витрати: зростання цін, втрата постачальників, необхідність диверсифікації [33].

Інвестиційний канал. Іноземні інвестиції – один із ключових чинників економічного зростання. Санкції, що обмежують або забороняють фінансування підприємств, інфраструктурних проєктів чи доступ до міжнародних ринків капіталу, призводять до скорочення припливу капіталу. Це особливо критично для країн, що мають дефіцит бюджету або високий рівень зовнішньої заборгованості. У країнах під санкціями знижується інвестиційна привабливість, особливо для стратегічних секторів: енергетики, банківської системи, транспорту. Зниження кредитного рейтингу, зростання премії за ризик, посилення політичної нестабільності – все це формує негативне середовище для інвесторів. Варто зазначити, що деякі країни намагаються обійти ці обмеження шляхом залучення інвестицій через посередницькі держави, створення офшорних структур або використання криптовалют. Проте ці інструменти не здатні повною мірою компенсувати втрати [24].

Фінансовий ринок і банківський сектор. Один із найпотужніших механізмів санкційного впливу – обмеження доступу до міжнародної фінансової системи. Це може включати заморожування активів, відключення від системи SWIFT, заборону на обслуговування боргових зобов'язань, обмеження кореспондентських відносин банків. Такі обмеження можуть спричинити кризу ліквідності, підвищення інфляції, обвал фондових ринків та зниження курсу національної валюти. Для підприємств це означає складність у здійсненні міжнародних розрахунків, дефіцит кредитних ресурсів, зрив контрактів. Фінансові санкції також мають «репутаційний» ефект: компанії та банки навіть без прямої заборони можуть уникати взаємодії з підсанкційними суб'єктами, щоб уникнути вторинних санкцій. У свою чергу, це веде до подальшої ізоляції та уповільнення економічного розвитку [19].

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

2.1. Оцінка впливу санкцій на економіку країн-ініціаторів та країн-реципієнтів

Міжнародні санкції стали ключовим інструментом впливу у сучасних геополітичних конфліктах. Використовувані з метою стримування агресії, захисту прав людини або недопущення поширення зброї масового знищення, санкції дедалі частіше впливають не лише на країну-реципієнта, але й на державу-ініціатора. Обмеження у вигляді заборони на експорт або імпорт товарів, замороження активів, фінансові обмеження або персональні санкції стали важливими чинниками у світовій економіці. Хоча санкції традиційно сприймаються як інструмент тиску на державу-порушника, на практиці їх наслідки поширюються набагато ширше. Економічні втрати можуть зазнати також компанії та споживачі у країнах, що запроваджують санкції, оскільки обмеження порушують усталені виробничі та логістичні зв'язки, призводять до зростання витрат і втрати доступу до сировини чи ринків. У цьому контексті особливо важливим є порівняльний аналіз ефективності та наслідків санкцій як для країн-реципієнтів (наприклад, Росії, Ірану, Північної Кореї), так і для держав-ініціаторів, з урахуванням галузевої та регіональної специфіки. Санкції можуть мати значний та довготривалий вплив на економіки країн-реципієнтів. Розглянемо три приклади: Росію, Іран та Північну Корею, які в різний час і за різних умов стали об'єктами санкцій з боку західних держав.

Росія. Після анексії Криму у 2014 році та подальшого повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, Росія опинилася під безпрецедентними санкціями з боку ЄС, США, Великої Британії та інших країн (див. рис. 2.1). Санкції охопили банківський сектор, енергетику, авіацію, високі технології. За оцінками Міжнародного валютного фонду, російський ВВП у 2022 році знизився на 2,1%, а прямі іноземні інвестиції скоротилися на понад 70%. Втрата доступу до західних фінансових ринків та технологій знизила інноваційний

потенціал та продуктивність економіки. Російські компанії вимушені були переорієнтуватися на азійські ринки, зокрема Китай та Індію, часто за менш вигідними умовами [8].

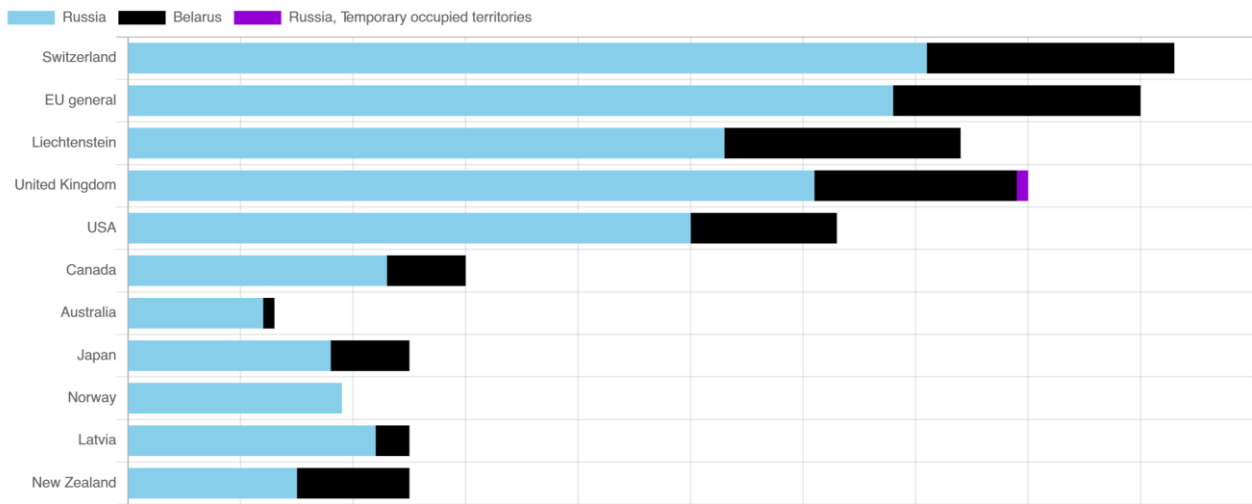


Рис. 2.1. Країни-реципієнтів міжнародних санкцій [sanctions.kse.ua]

Іран. Ісламська Республіка Іран піддавалася хвилям санкцій, особливо з боку США, з 1979 року, однак найжорсткіші заходи було введено після 2006 року у зв'язку з її ядерною програмою. Санкції охоплювали енергетичний сектор, банківську систему та зовнішню торгівлю. У 2012 році експорт іранської нафти скоротився майже вдвічі, що спричинило дефіцит бюджету та стрімке падіння національної валюти. Інфляція досягала понад 40%, а безробіття серед молоді перевищувало 25%. Після часткового зняття санкцій у 2015 році за умовами Спільного всеохопного плану дій (JCPOA) економіка Ірану демонструвала відновлення, однак нові санкції, введені у 2018 році після виходу США з угоди, знову завдали серйозного удару [35].

Північна Корея. Економіка КНДР ізольована від глобальної системи, однак санкції ООН, США та інших країн після 2006 року значно обмежили її зовнішню торгівлю, зокрема експорт вугілля, текстилю та металів. Унаслідок цього країна стала ще більш залежною від Китаю, який забезпечує до 90% її зовнішньої торгівлі. Санкції також обмежили імпорт нафти, технологій та обладнання [22]. Хоча точні дані про економіку КНДР обмежені, відомо, що санкції сприяли зниженню ВВП, погіршенню харчової безпеки та поглибленню ізоляції.

Порівняльний аналіз показує, що економічні наслідки санкцій для країн-реципієнтів залежать від: рівня інтеграції у світову економіку, доступу до альтернативних ринків, гнучкості економічної структури та здатності урядів до адаптації. Усі три країни зазнали негативних наслідків, проте ступінь втрат і здатність до пом'якшення удару значно відрізнялися. Запровадження санкцій має ціну не лише для цільових країн, а й для держав-ініціаторів. Ця ціна проявляється у вигляді втрати експортних ринків, збільшення виробничих витрат, перебоїв у ланцюгах постачання та загального уповільнення економічного зростання [26].

Втрата ринків. У разі запровадження санкцій компанії країн-ініціаторів втрачають доступ до ринків держав-реципієнтів (див. рис. 2.2). Наприклад, до 2022 року Росія була важливим ринком для європейських автомобільних, хімічних та сільськогосподарських компаній. За оцінками Європейської комісії, у 2022 році експорт ЄС до Росії скоротився на понад 38%, а окремі компанії – наприклад, німецький автоконцерн Volkswagen – зазнали мільярдних втрат. Аналогічно, під час санкцій проти Ірану американські авіа- та енергетичні компанії втратили значні контракти [6].

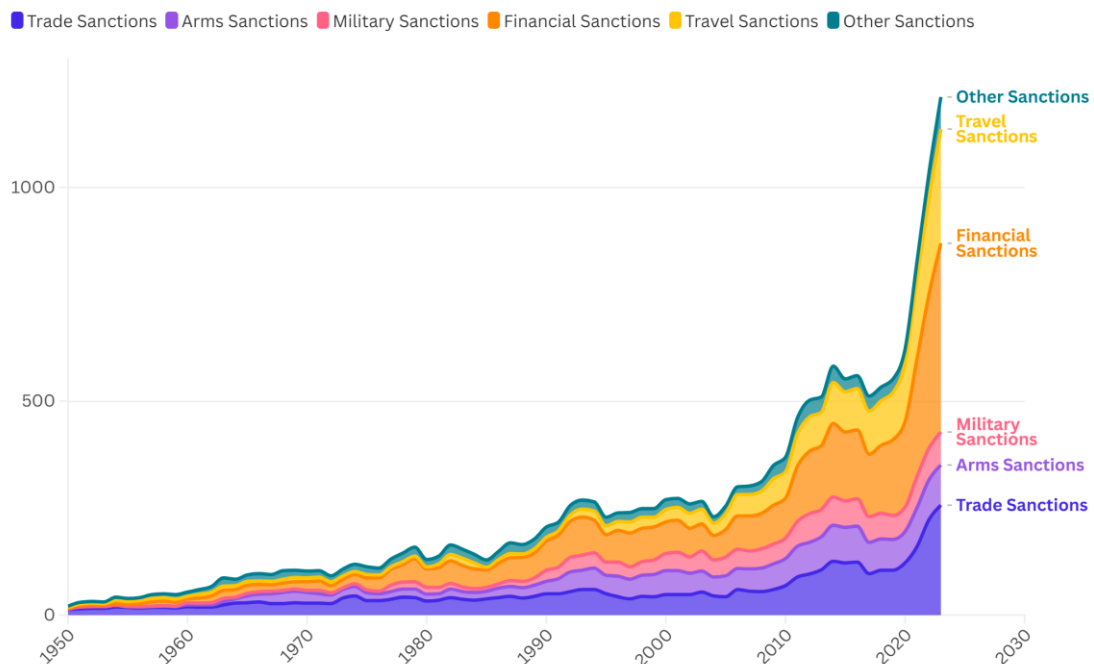


Рис. 2.2. Обсяг застосованих санкцій в глобальній економіці за видами
[globalsanctionsdatabase.com]

Зростання витрат. Санкції призводять до необхідності пошуку нових джерел сировини, компонентів та обладнання. Це часто означає довші логістичні маршрути, вищу вартість доставки та знижену ефективність. Наприклад, після введення санкцій проти Росії у 2022 році європейські країни були змушені терміново переорієнтуватися з російського газу на СПГ із США, Катару та інших постачальників, що суттєво підвищило ціни на енергоносії. Високі ціни на енергію у свою чергу підвищили виробничі витрати в країнах ЄС та посилили інфляційний тиск. *Збої в ланцюгах постачання.* Санкції можуть спричинити ефект доміно в глобальних виробничих ланцюгах. У випадку з Росією, багато європейських та американських компаній змушені були терміново змінювати постачальників критичних мінералів, таких як паладій, нікель чи титан, які широко використовуються у виробництві електроніки, авіації та автомобілів. У короткостроковій перспективі це призвело до затримок у виробництві, дефіциту окремих товарів та зростання цін [27].

Наслідки для споживачів. У результаті перелічених факторів страждають не лише виробники, але й пересічні споживачі. Зростання цін на пальне, продукти харчування та електроенергію завдає удару по домогосподарствах, знижуючи рівень реального доходу та добробуту. У 2022-2023 роках у багатьох країнах ЄС спостерігалось підвищення інфляції до найвищих рівнів за останні десятиліття, що частково пояснювалося наслідками антиросійських санкцій. *Геополітичні ризики та втрата конкурентоспроможності.* Окремі країни, особливо ті, що не приєднуються до санкцій, можуть отримати тимчасові переваги. Наприклад, Китай і Індія збільшили закупівлі російських енергоносіїв за зниженими цінами, тоді як країни ЄС вимушені були платити більше. Це створює викривлення глобальної конкуренції та може знижувати конкурентоспроможність західних виробників. Загалом, хоча санкції можуть бути ефективним засобом досягнення політичних цілей, вони не позбавлені економічних витрат для держав-ініціаторів. Мінімізація цих витрат потребує ретельного планування, координації між союзниками, а також розробки компенсаторних механізмів для ключових секторів економіки [40].

Роль санкцій не обмежується лише політичним сигналом – санкції дедалі більше формують макроекономічні тренди, впливають на інвестиційну привабливість країн, трансформують глобальні ланцюги постачання та змінюють вартість товарів на світових ринках. У цьому контексті постає необхідність у системному вимірюванні та порівняльному аналізі санкційної активності у світі. *Global Sanctions Index (GSI)* – це аналітичний інструмент, що покликаний оцінити інтенсивність, масштаб і частоту застосування санкцій різними країнами та організаціями. Індекс дозволяє не лише відстежувати зміни в санкційній політиці в динаміці, але й оцінювати економічний та політичний тиск на окремі держави чи регіони. Його значення полягає в наданні об’єктивної основи для дослідження впливу санкцій на глобальні економічні процеси, фінансові ринки та міжнародну торгівлю, а також у формуванні політик для урядів, компаній та аналітичних центрів (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Global Sanctions Index (GSI), 2024 р. [castellum.ai]

Країна	Зважена оцінка	Цілісність даних	Достовірність даних	Відповідність даних
США	93%	96%	100%	66%
Санкції ООН	93%	96%	94%	83%
Франція	90%	96%	79%	100%
ЄС	88%	96%	76%	100%
Катар	87%	88%	91%	69%
Швейцарія	85%	85%	81%	94%
Великобританія	85%	87%	76%	100%
Австралія	80%	92%	68%	77%
ПАР	76%	68%	86%	69%
Україна	71%	79%	61%	77%
Канада	67%	69%	78%	31%

Станом на кінець 2024 року, згідно з GSI, кількість нових санкцій (персональних, організаційних, торговельних) перевищила 20 000 записів, що є найвищим показником за останнє десятиліття. Основний приріст пов’язаний із санкціями проти Росії, Ірану, КНДР, а також Китаю – за порушення прав людини та експорт технологій подвійного призначення. Лідерами за кількістю санкційних записів залишаються: США (більше 14 000 активних записів); ЄС (понад 12 000); Велика Британія, Канада та Австралія – з помітним зростанням

власних санкційних списків після 2022 року. Найбільше зростання зафіксовано в категорії фінансових та технологічних санкцій, зокрема щодо компаній, пов'язаних із виробництвом дронів, мікрочипів та штучного інтелекту. Росія, відповідно до GSI, залишається найбільш санкціонованою державою світу з більш ніж 19 500 активних обмежень, випереджаючи Іран (понад 6 000) та Сирію (близько 2 800). Також варто відзначити посилення вторинних санкцій – тобто обмежень щодо компаній з третіх країн, які допомагають обійти санкційні режими. Особливу увагу приділяли компаніям у Туреччині, ОАЕ, Казахстані та Китаї. У 2024 році спостерігалася тенденція до уніфікації санкційної політики між США, ЄС, Великою Британією та Японією – зростає кількість синхронізованих списків та обмежень. У 2024 році GSI зафіксував високий рівень санкційної активності у зв'язку з конфліктами, геополітичними ризиками та розвитком цифрових технологій, які потребують нового підходу до контролю за експортом.

2.2. Аналіз глобальних наслідків санкцій для світової економіки

Санкції стали одним із найпоширеніших інструментів зовнішньополітичного тиску, використовуваних як засіб впливу на держави, що порушують міжнародне право чи загрожують глобальній безпеці. Однак разом із зростанням частоти застосування санкцій значно зросли й їхні побічні наслідки, що виходять далеко за межі цільових країн. На відміну від військових конфліктів чи економічних криз, санкції мають більш тонкий, але системний вплив на структуру міжнародної торгівлі, інвестиційні потоки, енергетичну та продовольчу безпеку. Глобальні санкції здатні радикально змінити логістику, зруйнувати міжнародні виробничі ланцюги, посилити нестачу товарів на окремих ринках і сприяти фрагментації світової економіки. Особливо відчутним є вплив на енергетичні ринки, агропродовольчі поставки та критично важливі сектори, як-от транспорт і високі технології. Дедалі більше аналітиків і міжнародних організацій наголошують, що запровадження санкцій без глобальної координації може мати непередбачувані довгострокові наслідки.

Одним із найпотужніших ефектів глобальних санкцій є їхній вплив на світові енергетичні ринки. Обмеження експорту нафти, газу або вугілля, введені проти провідних постачальників, таких як Росія чи Іран, спричиняють дефіцит на ринку, зростання цін та нестабільність.

Енергетика. Після запровадження широкомасштабних санкцій проти Росії у 2022 році ціни на нафту та газ зросли до рівнів, небачених з 2008 року. Наприклад, у червні 2022 року ціна бареля нафти Brent сягнула понад 120 доларів США. Європейський Союз, який традиційно залежав від російського газу (див. рис. 2.3), змушений був шукати альтернативи, зокрема у вигляді зрідженого природного газу (СПГ) із США, Катару та Нігерії. Це спричинило не лише подорожчання енергоносіїв, а й перегляд енергетичної стратегії всередині ЄС. Також санкції стимулювали інвестиції у відновлювані джерела енергії. Уряди країн-членів ЄС пришвидшили реалізацію планів із декарбонізації, що має потенціал змінити глобальний енергетичний ландшафт у середньостроковій перспективі. Однак у короткостроковому вимірі багато країн були змушені знову звернутись до вугільної енергетики, щоб компенсувати нестачу газу [9].

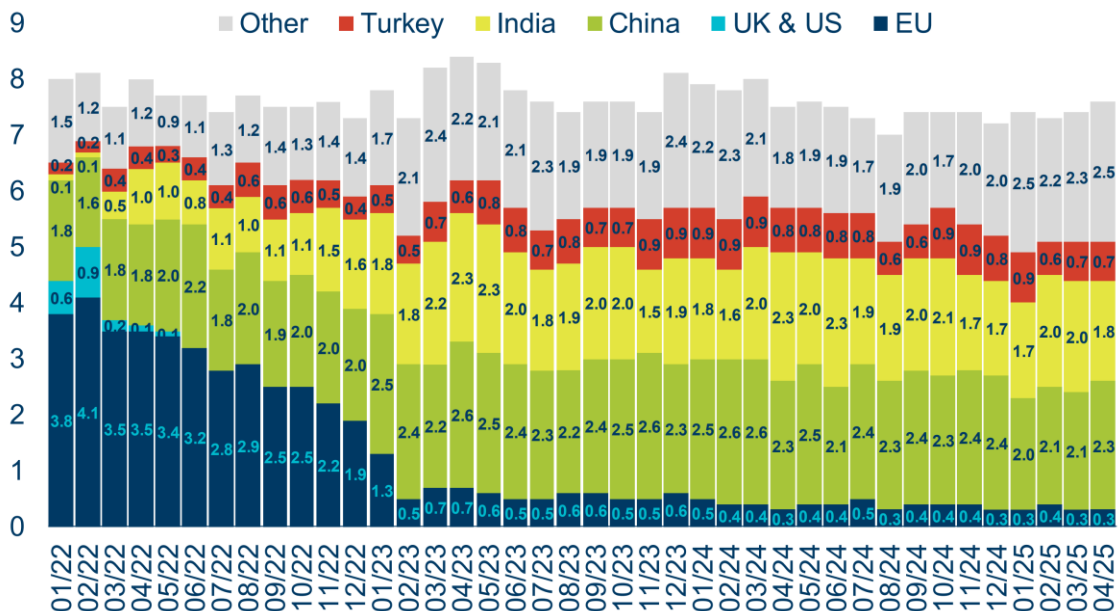


Рис. 2.3. Обсяг експорту російської нафти за напрямками, млн барелів/день

[sanctions.kse.ua]

Продовольча безпека. Глобальні санкції також зачіпають агропродовольчі ринки, особливо коли йдеться про країни, які є ключовими експортерами зерна, добрив чи рослинної олії. Наприклад, у 2022 році через санкції та блокування українських портів на Чорному морі значно скоротилися поставки пшениці та кукурудзи, що негативно позначилося на продовольчій безпеці у країнах Африки, Близького Сходу та Азії. Одночасно Росія, один із найбільших у світі постачальників мінеральних добрив, зіштовхнулася з обмеженнями у торгівлі, що спричинило дефіцит добрив і зростання цін на них. Це створило ефект доміно: високі ціни на добрива призвели до зменшення врожайності, а отже до ще вищих цін на харчові продукти у глобальному масштабі. За даними FAO, індекс цін на продовольство у 2022 році зріс на понад 14% порівняно з попереднім роком [15].

Логістика та транспорт. Санкції також вносять суттєві зміни у глобальну логістику (див. рис. 2.4). Заборона на заходи суден під російським прапором у порти ЄС, обмеження для авіаційних перевезень, а також зниження доступу до страхових послуг для компаній із санкційних країн – усе це ускладнює міжнародну торгівлю. Особливо постраждала логістика в Євразії: транзит через Росію значно ускладнився, що вплинуло на ініціативу «Один пояс – один шлях». Китай був змушений переорієнтувати вантажі на морські маршрути або на південні сухопутні коридори, що вплинуло на собівартість і час доставки. Деякі великі логістичні компанії, як-от Maersk, тимчасово призупинили операції з Росією, що ще більше ускладнило ситуацію. Крім того, запровадження санкцій викликає хаос у страхових і фінансових послугах, які супроводжують логістику. Наприклад, ускладнення розрахунків через SWIFT або інші платіжні системи підвищує ризики і знижує ефективність міжнародної торгівлі. Санкції як інструмент політичного тиску дедалі частіше стають каталізатором глобальних зрушень в економічних зв'язках. Останнє десятиліття демонструє чітку тенденцію до геоекономічної фрагментації – поділу світу на окремі економічні блоки зі зниженням взаємозалежності між ними [23].



Рис. 2.4. Вплив санкцій проти Росії на транспортну галузь [dwfgroup.com]

Альтернативні союзи та інфраструктура. На тлі санкцій держави, що опинилися під обмеженнями, прагнуть створити нові економічні союзи або зміцнити існуючі. Наприклад, Росія активізувала співпрацю в межах ЄАЕС, ШОС та BRICS. Подібно Іран налагодив тісніші економічні зв'язки з Китаєм, Індією, Туреччиною. Одним із результатів стало підписання довгострокової угоди про стратегічне партнерство між Іраном і Китаєм у 2021 році, яка передбачає інвестиції в обмін на енергоресурси. Крім того, країни-підсанкційники розвивають альтернативні платіжні системи (як-от SPFS у Росії чи CIPS у Китаї) та прагнуть зменшити залежність від долара США у міжнародній торгівлі. Збільшилася частка розрахунків у юанях, рублях, рупіях, що поступово змінює архітектуру глобальної фінансової системи [36].

Деофшоризація та локалізація виробництва. Компанії у всьому світі все більше схильються до політики friend-shoring (переміщення виробництва до країн-союзників) та near-shoring (розміщення виробництва ближче до основних ринків збуту). Ці тренди підсилюються загрозою санкцій, оскільки компанії прагнуть знизити ризики, пов'язані із перебоями у постачанні з «ризикованих» країн. Водночас відбувається поступова деофшоризація. Багато країн посилили фінансову прозорість і вимоги до звітності транснаціональних корпорацій. Санкції проти офшорних рахунків, активів олігархів і корпорацій спонукають

до більш прозорого управління капіталом та повернення активів у національні юрисдикції.

Втрата глобальних інституційних механізмів. Часте використання односторонніх санкцій без мандату ООН підриває довіру до міжнародних економічних інституцій – СОТ, МВФ, Світового банку. Це спричиняє паралельний розвиток альтернативних структур, таких як Банк розвитку BRICS або Азійський банк інфраструктурних інвестицій. Крім того, зменшується ефективність глобальної торгівлі як універсального регулятора – усе частіше з’являються бар’єри, квоти, митні обмеження. Геоекономічна фрагментація зменшує глобальну продуктивність, знижує можливості для інновацій через обмеження транснаціональної співпраці [17].

Поляризація технологічного розвитку. Обмеження доступу до високих технологій, таких як мікрочіпи, програмне забезпечення чи телекомунікаційне обладнання, змушують окремі країни створювати власні технологічні екосистеми. Так, Китай активно інвестує у розвиток внутрішніх напівпровідникових потужностей. Росія – у створення заміників західного програмного забезпечення. Це сприяє формуванню паралельних технологічних просторів із частковою несумісністю, що ускладнює міжнародну кооперацію [38].

Психологічний ефект і довгострокова недовіра. Навіть після зняття санкцій бізнес і фінансові установи часто залишаються обережними щодо співпраці з країнами, які раніше були під санкціями. Це призводить до зниження прямих іноземних інвестицій, втрати технологічного обміну і довгострокового економічного відставання [20].

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ

3.1. Удосконалення міжнародної санкційної політики та адаптація в умовах санкційного тиску

Політика адаптації до нових реалій стає необхідною умовою забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку. Вона включає низку стратегічних заходів: імпортозаміщення, пошук нових торговельних партнерів, розвиток внутрішнього виробництва, а також переорієнтацію зовнішньоекономічних зв'язків. Особливу увагу слід приділяти також інституційним реформам, підтримці малого і середнього бізнесу, створенню сприятливого інвестиційного клімату. Одним із перших кроків країн, що намагаються зменшити залежність від підсанкційних партнерів, є імпортозаміщення. Ця стратегія передбачає розвиток національного виробництва товарів та послуг, які раніше імпортувались із підсанкційних країн, а також стимулювання інновацій і підвищення конкурентоспроможності внутрішнього ринку.

Імпортозаміщення має як економічне, так і політичне значення. З одного боку, воно дозволяє знизити вразливість економіки до зовнішніх шоків, з іншого стимулює внутрішнє виробництво, зайнятість, технологічний розвиток. Прикладом ефективного імпортозаміщення можна назвати досвід Польщі після вступу до ЄС. Завдяки активній державній підтримці сільського господарства та харчової промисловості, країна змогла значною мірою замінити імпорт продуктів з країн Східної Європи та Росії, ставши експортером сільгосппродукції до інших держав ЄС. У випадку України після 2014 року політика імпортозаміщення стала вимушеною відповіддю на обмеження торгівлі з Росією. Наприклад, у промисловості значно скоротився імпорт комплектуючих з РФ, що стало поштовхом для локалізації виробництва в машинобудуванні, авіаційній та оборонній галузях [31].

Водночас імпортозаміщення не є панацеєю. Надмірне захоплення цією стратегією без урахування ринкових механізмів може призвести до зниження

ефективності виробництва, зростання цін, зменшення конкуренції. Проблемою також є відсутність необхідних технологій, капіталу та навичок для швидкого налагодження власного виробництва. Ще одним викликом є потреба в переорієнтації логістичних ланцюгів. Часто країни-реципієнти імпорту не мають достатніх логістичних можливостей для швидкого налагодження постачань з альтернативних джерел, що створює додаткові витрати [3].



Рис. 3.1. Адаптація в умовах санкційного тиску [автор]

Другим важливим напрямом адаптаційної політики є диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків. Після введення санкцій країни змушені переорієнтовуватись на інші ринки – як для закупівлі товарів, так і для їх збуту. Успішними прикладами тут можуть бути Балтійські країни, які після виходу з радянської орбіти активно інтегрувались у ринки Західної Європи, Скандинавії та Північної Америки. Так, Естонія, яка раніше мала високу залежність від російського газу, вже у 2023 році повністю відмовилась від його постачань, переорієнтувавшись на LNG із Фінляндії та США. Для України також характерним стало зменшення товарообігу з Росією: у 2012 році частка РФ у зовнішній торгівлі України складала понад 25%, тоді як у 2022 році – менш ніж 2%. Замість цього активізувалась торгівля з ЄС, Туреччиною, Китаєм та країнами Близького Сходу [11].

Для забезпечення сталого імпортозаміщення держави вдаються до системної підтримки національного виробника. Йдеться не лише про дотації, а й про створення сприятливого бізнес-середовища, інфраструктурну підтримку, податкові пільги для інноваційних підприємств. Успішний досвід демонструє Південна Корея, де впродовж кількох десятиліть активно розвивались промислові кластери, які згодом перетворились на глобальних експортерів (Samsung, Hyundai тощо). Ключову роль відіграли державні інвестиції в освіту, дослідження та модернізацію виробництва. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки багато країн роблять ставку на локалізацію високотехнологічних виробництв, зокрема в сфері ІТ, біотехнологій, оборонної промисловості. Інновації є фундаментом ефективної політики імпортозаміщення. Створення національної інноваційної системи, з вищими навчальними закладами, дослідницькими інститутами, бізнес-інкубаторами, венчурними фондами, дозволяє країнам швидше розробляти та впроваджувати альтернативи до імпорту. Наприклад, Індія, в рамках програми “Make in India”, активно стимулює розвиток власного виробництва в сфері мобільного зв’язку, фармацевтики та автомобілебудування, що дозволяє зменшувати залежність від імпорту з Китаю [1].

Переорієнтація зовнішньоекономічної політики є стратегічним інструментом у зменшенні залежності від підсанкційних країн. Вона передбачає зміну торговельних пріоритетів, формування нових економічних союзів та впровадження гнучких підходів до міжнародної співпраці. У відповідь на ризики співпраці з підсанкційними країнами, держави все частіше прагнуть формувати багатовекторні торговельні відносини. Зокрема, країни Східної Європи зменшують економічну інтеграцію з Росією, натомість поглиблюючи співпрацю з ЄС, Китаєм, Індією, країнами Перської затоки. Досвід Грузії та Молдови демонструє, що підписання угод про зону вільної торгівлі з ЄС дозволяє забезпечити доступ до масштабного європейського ринку, компенсуючи втрати від згортання торгівлі з підсанкційними країнами. Україна також успішно використовує режим автономних торговельних преференцій з

ЄС, що дозволило значно наростити експорт продукції аграрного сектору, металургії та ІТ-послуг [25].

У межах стратегії диверсифікації економічних зв'язків активно розвивається участь країн у регіональних інтеграційних об'єднаннях. Наприклад, участь у таких блоках, як СРТРР (Комплексна та прогресивна угода про транстихоокеанське партнерство), РСЕР (Регіональне всеохоплююче економічне партнерство) або AfCFTA (Африканська континентальна зона вільної торгівлі), відкриває нові горизонти для торгівлі та інвестицій. Для держав Центральної Азії цікавість викликає зростаюча роль Китаю в ініціативі «Один пояс – один шлях», яка створює нові інфраструктурні та логістичні маршрути, мінімізуючи залежність від Росії. Переорієнтація зовнішньоекономічних зв'язків неможлива без трансформації логістичних маршрутів. У контексті санкцій та геополітичних конфліктів традиційні транспортні шляхи стають недоступними або небезпечними. Так, у відповідь на блокування морських портів Чорного моря, Україна активізувала використання альтернативних маршрутів через Дунай, Польщу та Балтійські країни. Також посилено розвиток залізничного експорту до країн ЄС. Країни Балтії, Польща та Фінляндія активно інвестують у мультимодальні термінали, які дозволяють обійти транзит через території підсанкційних держав [39].

У цифрову епоху дедалі більше значення має електронна торгівля, цифрові платформи та трансграничні послуги. Для багатьох країн розвиток цифрових каналів співпраці є способом зменшення залежності від фізичної присутності на ринках підсанкційних країн. Наприклад, країни Балтії активно розвивають експорт ІТ-послуг у країни Західної Європи, Північної Америки та Азії. Це дозволяє зберігати частку високотехнологічного експорту навіть за умов санкцій. Суттєвим елементом адаптації є зменшення залежності від фінансових систем підсанкційних держав. Йдеться про припинення використання підсанкційних банків, систем розрахунків та валют, а також зміцнення національних фінансових інституцій. У цьому контексті значення мають національні платіжні системи, перехід до розрахунків у альтернативних

валютах (євро, юань, дирхам), а також розвиток внутрішнього фондового ринку. Країни Євросоюзу вжили низку заходів для відмови від використання SWIFT у транзакціях з РФ, а також заблокували активи підсанкційних осіб та установ. Такі дії підштовхують інші держави посилювати власну фінансову безпеку [5].

Хоча санкції спрямовані проти конкретної держави або суб'єкта, вони часто мають широкий економічний резонанс. Наприклад, санкції проти експорту енергоресурсів чи добрив можуть викликати зростання цін на світових ринках, що особливо відчутно для країн із низьким рівнем доходу. За даними Світового банку, зростання цін на продукти харчування у 2022 році частково було спричинене санкціями проти Росії – одного з найбільших експортерів пшениці та добрив. Крім того, санкції можуть порушити фінансову стабільність у країнах, що тісно пов'язані з об'єктом санкцій. Так, унаслідок обмежень проти іранської банківської системи постраждали багато іноземних компаній, які не мали наміру порушувати закон, але потрапили під вторинні санкції [28].

Для зменшення соціальних наслідків санкцій важливо передбачати чіткі гуманітарні винятки. Це може стосуватися: медичних препаратів і обладнання; продуктів харчування; поставок води, енергії та базових комунальних послуг. Проте нинішня практика часто залишається декларативною: компанії бояться співпрацювати навіть у дозволених сферах через ризик «репутаційної шкоди» або непередбачених юридичних наслідків. Тому важливо: спростувати процедури отримання ліцензій на гуманітарні постачання; гарантувати юридичний захист постачальників у випадках добросовісного дотримання умов; підтримувати прозорість таких операцій через міжнародні наглядові органи. Для третіх країн, які зазнають економічної шкоди внаслідок глобальних санкцій, слід створити спеціальний механізм фінансової підтримки. Ініціативи на кшталт Resilience and Sustainability Trust МВФ можуть стати прототипами для: надання пільгового кредитування або грантів; страхування експорту, що опинився під загрозою; інвестицій у перебудову логістичних маршрутів. До

таких механізмів можуть долучатися як держави-донори, так і великі корпорації, які отримують вигоду від стабільності глобального ринку [14].

Однією з найбільш суперечливих практик є запровадження так званих вторинних санкцій – обмежень проти осіб або компаній третіх країн, які співпрацюють з об'єктами санкцій. Цей інструмент часто застосовується США, проте його ефективність сумнівна, а побічні ефекти значні. Для уникнення хаосу на глобальних ринках слід: чітко визначити умови застосування вторинних санкцій; повідомляти компанії про ризики заздалегідь і давати час на коригування діяльності; враховувати рівень залученості у співпрацю (наприклад, не карати компанії за одиничні транзакції без злого наміру). Нарешті, важливо допомагати третім країнам, які мають структурну залежність від держави, що підпадає під санкції. Це може стосуватися: залежності від енергоносіїв; залежності від ринку збуту чи кредитування; логістичної інфраструктури (наприклад, порти, що працюють з конкретною країною). Інвестиції у диверсифікацію інфраструктури дозволять таким країнам уникати економічного колапсу, а також зменшать їхню вразливість до геополітичних ризиків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі запропоновано нове вирішення проблеми економічних наслідків міжнародних санкцій для країн-учасників та глобальної економіки. Це дало можливість сформулювати висновки щодо удосконалення міжнародної санкційної політики та адаптації в умовах санкційного тиску.

1. Міжнародні санкції є складним інструментом, що поєднує економічні, політичні та правові елементи впливу на поведінку держав, організацій чи окремих осіб. Їх застосування значною мірою залежить від геополітичного контексту, сили ініціаторів, а також ступеня глобальної підтримки. Класифікація санкцій охоплює різні типи – від широких економічних до адресних персональних, кожен з яких має свої механізми впровадження та очікувані ефекти. Механізми запровадження санкцій варіюються – від санкцій Ради Безпеки ООН до національних санкційних режимів, таких як американська система OFAC чи європейська політика СЗБП. Попри свою популярність, санкції не завжди досягають поставлених цілей, особливо у випадках недостатньої міжнародної координації або наявності альтернативних економічних партнерів у цільових країн. Тому ефективність санкцій залежить не лише від форми, а й від стратегії, гнучкості та врахування гуманітарних наслідків. Розуміння їхньої природи і правильної класифікації – ключ до формування збалансованої міжнародної санкційної політики.

2. Санкції є потужним інструментом зовнішньої політики, але їх економічний вплив значною мірою залежить від механізмів запровадження, глибини обмежень і рівня адаптації економіки-мішені. Теоретичні підходи до оцінки економічних наслідків санкцій охоплюють як макро-, так і мікрорівні аналізу. Макроекономічні моделі дозволяють оцінити вплив санкцій на ключові агреговані показники, тоді як мікропідходи фокусуються на поведінці підприємств і домогосподарств. Основними каналами передачі санкційного впливу виступають торгівля, інвестиції та фінансова система. Вони взаємопов'язані й формують складний ланцюг економічних наслідків, які можуть мати як коротко-, так і довгостроковий характер.

3. Аналіз впливу санкцій демонструє, що їхні економічні наслідки є багатовимірними й охоплюють як країни-реципієнти, так і країни-ініціатори. Для санкційних держав характерне зниження ВВП, падіння інвестицій, скорочення експорту, інфляція та втрата доступу до технологій. Однак ступінь стійкості до санкцій залежить від рівня економічної ізоляції, доступу до альтернативних ринків та внутрішньої політики адаптації. Для країн-ініціаторів санкції можуть мати зворотний економічний ефект – втрату прибуткових ринків, підвищення витрат і збої у постачанні. Збалансована санкційна політика вимагає стратегічного підходу, який поєднує досягнення політичних цілей із мінімізацією економічної шкоди. У перспективі ефективність санкцій залежатиме від їхньої гнучкості, глобальної підтримки, а також здатності адаптуватися до нових економічних реалій. Усе це вимагає глибокого економічного аналізу перед запровадженням нових обмежень, а також механізмів моніторингу їх впливу на всіх учасників глобальної економіки.

4. Глобальні санкції дедалі більше впливають не лише на цільові країни, а й на всю світову економіку. Обмеження в енергетичній, продовольчій і логістичній сферах спричиняють ефекти, які резонують далеко за межами держав-підсанкційників. Водночас санкції сприяють переосмисленню глобальної економічної архітектури, прискорюючи тенденції до фрагментації, локалізації та створення нових економічних блоків. Перебудова глобальних зв'язків у відповідь на санкції відкриває нові можливості для регіональної інтеграції, проте одночасно несе ризики зниження загальної ефективності світової економіки. Для забезпечення стабільності у довгостроковій перспективі потрібна координація політик, збереження діалогу між блоками та розробка універсальних правил, які забезпечать передбачуваність і прозорість у глобальній економіці. Санкції залишаються ефективним інструментом геополітичного тиску, однак їхнє застосування потребує стратегічного мислення з урахуванням глобального контексту. Без належного управління такі обмеження можуть призвести до ще глибшої фрагментації та послаблення глобального економічного добробуту.

5. Політика адаптації до умов зменшення залежності від підсанкційних країн стала важливим напрямом державної економічної стратегії для багатьох країн світу. Успішність цієї політики значною мірою залежить від здатності швидко реагувати на зовнішні виклики, забезпечувати гнучкість зовнішньоекономічної політики, а також ефективно використовувати внутрішній ресурсний потенціал. Імпортозаміщення, розвиток внутрішнього виробництва, підтримка національного бізнесу, диверсифікація торговельних зв'язків, переорієнтація логістичних і фінансових маршрутів – це ключові складові нової економічної парадигми. Важливим чинником успіху є інституційна спроможність держави, здатність формувати сприятливе середовище для інвестицій, інновацій і підприємництва. Міжнародний досвід свідчить, що адаптація до санкційної реальності не лише виклик, а й можливість для трансформації економічної моделі країни в бік більшої самодостатності, стійкості та конкурентоспроможності.

6. Міжнародна санкційна політика залишається одним із головних інструментів глобального тиску на порушників міжнародного права. Проте її ефективність і легітимність безпосередньо залежать від здатності міжнародної спільноти вдосконалити підходи до прозорості, координації та мінімізації побічних ефектів. Необхідно переходити від фрагментарного, політизованого застосування санкцій до інституціоналізованого процесу з чіткими критеріями, механізмами перегляду та правовими гарантіями. Крім того, варто формалізувати міжнародну співпрацю в санкційній сфері, зокрема через створення спільних платформ обміну інформацією, координації та моніторингу. Паралельно слід піклуватися про інтереси третіх країн, які зазнають економічної шкоди внаслідок санкцій. Це вимагає створення компенсаційних механізмів, гуманітарних винятків та підтримки диверсифікації економік. Лише у такий спосіб санкції можуть залишатися легітимним і морально виправданим інструментом у руках міжнародної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко, О. М. Вплив міжнародних санкцій на торговельні потоки України. Економіка і регіони. 2016. № 3. С. 45–55. DOI:10.15407/eor2016.03.045
2. Гордієнко, Т. Г. Економічні наслідки санкцій ЄС для фармацевтичного ринку України. Український журнал міжнародних відносин. 2018. № 2. С. 63–78. DOI:10.31558/ujmr.2018.2.63
3. Дорошенко, С. В. Санкції як каталізатор імпортозаміщення: шлях України. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. 2020. № 5. С. 101–115. DOI:10.17721/knu.2020.05.101
4. Дорошенко, С. В. Ефективність фінансових санкцій для стабілізації країни-реципієнта. Фінанси України. 2021. № 6. С. 12–22. DOI:10.32405/fu2021.06.012
5. Іваненко, М. В. Канали передачі санкційного тиску: приклад України. Економічний вісник Запорізької торговельної академії. 2019. № 4. С. 34–47. DOI:10.32782/evtza.2019.04.034
6. Клименко, Ю. П. Макроекономічні наслідки санкцій для України: аналіз ризиків. Наукові праці НАН України. 2022. № 7 (126). С. 88–103. URL: <https://najt.ua/np-nan/2022-7-88>
7. Коваленко, І. Д. Мікроекономічні реакції на санкційні обмеження в аграрному секторі. Аграрна економіка. 2017. № 1. С. 77–90. DOI:10.31073/agrar.2017.1.77
8. Кузьменко, О. С. Санкційний режим 2014–2020: уроки для України. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2020. № 3. С. 122–139. DOI:10.15275/vis.lviv.inter.2020.3.122
9. Литвин, А. І. Переналаштування енергетичної політики під тиском санкцій. Енергетика та економіка. 2021. № 2. С. 9–28. DOI:10.15407/enecon.2021.02.009

10. Мельник, О. В. Роль державної підтримки в адаптації до санкційних режимів. *Економічний часопис-XXI*. 2018. № 12. С. 30–45. DOI:10.26642/ес-2018-12-30
11. Опришко, В. І. Диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків як реакція на санкції. *Світогляд*. 2023. № 1. С. 15–30. DOI:10.32842/svitogl.2023.01.015
12. Пономаренко, Г. П. Санкції 2022: транзитні збитки для України. *Міжнародна економіка*. 2022. № 4. С. 55–67. DOI:10.26565/1817-3795-2022-04-05
13. Семенченко, Н. В. Санкційні механізми контролю за фінансовими потоками. *Банківська справа*. 2019. № 6. С. 4–20. DOI:10.31617/2307-9266.2019.06.01
14. Хмельницький, А. О. Місце малого бізнесу в умовах санкційного тиску. *Проблеми і перспективи економіки України*. 2020. № 10. С. 23–36. DOI:10.32782/ppp2020.10.023
15. Щербина, І. М. Санкції і соціальні наслідки: державна політика. *Соціально-економічні дослідження*. 2016. № 8. С. 49–64. DOI:10.18551/ssed.2016.08.49
16. Baldwin, R. The economics of sanctions and embargoes. *Journal of Economic Perspectives*. 2017. Vol. 31. № 3. P. 85–110. DOI:10.1257/jep.31.3.85
17. Black, W., & Christen, E. Transmission of sanctions through global supply chains. *Global Policy*. 2018. Vol. 9. № 4. P. 529–541. DOI:10.1111/1758-5899.12605
18. Caruso, R. The impact of economic sanctions on poverty: empirical evidence. *World Development*. 2015. Vol. 76. P. 142–153. DOI:10.1016/j.worlddev.2015.06.011
19. Cortright, D., & Lopez, G. *Does sanctions work?* Oxford University Press. 2017. P. 60–89. ISBN:978-0-19-061142-5
20. Doxey, M. *Introduction to economic sanctions*. Routledge. 2016. P. 15–42. ISBN:978-1-138-86517-5

21. Drezner, D. Sanctions are usually smart: political economy of targeted sanctions. *International Security*. 2018. Vol. 43. № 1. P. 91–109. DOI:10.1162/ISEC_a_00324
22. Eaton, J., & Kortum, S. Economic geography and financial sanctions. *Journal of International Economics*. 2016. Vol. 101. P. 120–132. DOI:10.1016/j.jinteco.2016.02.003
23. Escribà-Folch, A., & Wright, J. Foreign threats and economic sanctions. *International Interactions*. 2019. Vol. 45. № 2. P. 345–368. DOI:10.1080/03050629.2019.1573276
24. Galtung, J. On the consequences of sanctions. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2020. Vol. 26. № 3. P. 223–235. DOI:10.1515/peps-2020-0048
25. Hufbauer, G., et al. Country practices on sanctions. Peterson Institute for International Economics. 2014. P. 12–39. ISBN:978-0-88132-182-2
26. Hufbauer, G., Schott, J., & Elliott, K. Economic sanctions reconsidered (4th ed.). Peterson Institute. 2020. ISBN:978-0-88132-333-8
27. Kaempfer, W., & Lowenberg, A. Strategic substitutes and complements in sanctions. *Journal of International Economics*. 2017. Vol. 105. P. 90–102. DOI:10.1016/j.jinteco.2017.05.003
28. Kirkegaard, J. Global economic costs of sanctions outbreak. Peterson Institute. 2019. ISBN:978-1-61977-124-3
29. Nepomnyashchiy, D. How smart sanctions disrupt finance. *Journal of Economic Policy*. 2021. Vol. 36. № 2. P. 159–178. DOI:10.1080/10438599.2020.1864933
30. Pape, R. Why economic sanctions seldom work. RealClearWorld. 2018. URL: https://www.realclearworld.com/articles/2018/03/why_economic_sanctions_seldom_work_110123.html
31. Peksen, D. Economic sanctions, gender, and state resilience. *International Feminist Journal of Politics*. 2018. Vol. 20. № 1. P. 47–66. DOI:10.1080/14616742.2017.1350137

32. Portela, C. The EU and sanctions policy: theory and practice. *Journal of European Public Policy*. 2019. Vol. 25. № 8. P. 1211–1228. DOI:10.1080/13501763.2018.1466730
33. Puma, M. Global food prices and sanctions. *Food Policy*. 2020. Vol. 95. Article 102000. DOI:10.1016/j.foodpol.2020.102000
34. Reed, W., & Gurry, T. Sanctions and currency markets. *Journal of Monetary Economics*. 2016. Vol. 78. P. 89–107. DOI:10.1016/j.jmoneco.2016.10.005
35. Santoro, E. Secondary sanctions and global trade. *Review of International Political Economy*. 2020. Vol. 27. № 5. P. 1035–1059. DOI:10.1080/09692290.2019.1649208
36. Schaub, M. Human rights sanctions: legal implications. *European Journal of International Law*. 2017. Vol. 28. № 4. P. 1069–1094. DOI:10.1093/ejil/chx071
37. Tallberg, J. Sanctions in global governance. *Global Governance*. 2018. Vol. 24. № 3. P. 331–348. DOI:10.1163/19426720-02403005
38. Tickner, N. Economic modeling of sanctions. *Journal of Economic Modeling*. 2021. Vol. 45. P. 215–233. DOI:10.1016/j.econmod.2021.06.009
39. van Bergeijk, P. Economic Diplomacy and sanctions. *Economics & Politics*. 2016. Vol. 28. № 2. P. 238–256. DOI:10.1111/ecpo.12075
40. Weise, C. International sanctions and migration flows. *Global Social Policy*. 2019. Vol. 19. № 2. P. 154–172. DOI:10.1177/1468018118811248

ДОДАТКИ

Таблиця А1

Застосування міжнародних санкцій до різних країн світу

Країна	Період санкцій	Ініціатори санкцій	Основні види санкцій	Мета санкцій	Наслідки для країни
РФ (Росія)	з 2014, посилені з 2022	ЄС, США, Канада, Японія, ін.	Торговельні обмеження, замороження активів, фінансові та енергетичні санкції, SWIFT	Зупинити агресію проти України	Падіння ВВП, зниження експорту, ізоляція фінансового сектору
Іран	2006–2015, знову з 2018	США, ЄС, ООН	Нафтове ембарго, фінансові санкції, обмеження SWIFT	Припинення ядерної програми	Втрати бюджету, знецінення валюти, інфляція
КНДР	з 2006 р.	ООН, США, ЄС, Південна Корея	Заборона експорту, імпорту, замороження активів	Зупинка ядерних та ракетних випробувань	Хронічний дефіцит ресурсів, економічна ізоляція
Венесуела	з 2017 р.	США, ЄС	Санкції проти урядовців, нафтового сектора, фінансові обмеження	Тиск на уряд Мадуро	Зниження видобутку нафти, гіперінфляція, масова еміграція
Сирія	з 2011 р.	США, ЄС, Ліга арабських держав	Заборона нафтоторгівлі, фінансові обмеження	Примус до політичного врегулювання	Економічна криза, скорочення ВВП, ізоляція
М'янма	з 2021 р.	США, ЄС, Канада, Велика Британія	Персональні санкції, обмеження торгівлі та інвестицій	Реакція на військовий переворот	Відтік іноземного капіталу, погіршення гуманітарної ситуації
Зімбабве	з 2002 р.	ЄС, США	Персональні санкції, обмеження військових поставок	Примус до політичних реформ	Ізоляція режиму, економічна стагнація
Куба	з 1960-х	США	Торговельне ембарго, обмеження інвестування	Зміна політичного режиму	Хронічна нестача товарів, слабкий розвиток
Білорусь	з 2020 р.	ЄС, США, Канада	Персональні санкції, обмеження в нафтохімії та банках	Примус до припинення репресій та реформ	Обмеження експорту, ускладнення міжнародних розрахунків
Південна Африка (апартеїд)	1960–1994	ООН, США, Великобританія	Торговельні, спортивні, фінансові санкції	Скасування апартеїду	Зміна політичного режиму, перехід до демократії